

ליל הסדר

למה נקרא לילה זה: ליל "הסדר"?

שם זה בא ללמדנו, שכל מה שקורה לעם ישראל מיציאת מצרים, היותנו לעם הנבחר מקבלי התורה ועד היום הזה, כל זה אינו מתרחש "במקרה", אלא הכל לפי "סדר" מסוים, ובהשגחת הקב"ה עלינו כל צעד ושעל, ובלילה זה התחיל הכל.

למה נקרא סדר האמירה בלילה זה: "הגדה"?

על שם הפסוק (שמות יג, ח) והגדת לבנך ביום בבוא וגו', שהוא מגיד לבנו ספור יציאת מצרים, והסכים והנפלאות שעשה הקב"ה.

למה אוכלים בליל הסדר ביצים קשות?

השיב רבי מאיר שפירא: זה סמל לקשיות העורף היהודית, ביצים – כמה שהן מתבשלות יותר הם מתקשות יותר ויותר, כך גם עם ישראל – כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ.

סימני הסדר:

סימני הסדר קדש, ורחץ וכו', נתחברו עוד בזמן הראשונים, לפני כ- 900 שנה בערך, כדי שיזכרו את כל עניני לילה זה לפי סדרן, ולא יתבלבלו אפילו כשאין בידם הגדה כתובה.

ועוד יש לדרוש בהם ענינים נשגבים:

קדש - פרוש, להיות פרוש מהחטאים.

ורחץ - הפרש גם אחרים מחטאים.

כרפס - ינהג בענוה ובנמיכות כירק הנמוך

באדמה.

יחץ - חצות לילה – יבכה על חרבן בית המקדש.

מגיד - יהא מגיד בתורה תמיד.

רחצה - ירחץ עצמו תדיר מעונותיו – חשבון

הנפש.

מוציא - יוציא מהטמאה את אשר בלעה

מהקדשה.

מצה - יצמצם באכילתו – לחם עני – ולבל ירבה

בתענוגים.

מרור - ימרר תמיד על חטאתיו.

כורך - יכרך עצמו בתורה ומצות ויחבר בהם יום

ולילה.

שלחן - יחזיק על שלחנו תלמידי חכמים ונתמך

בהם.

עורך - יתן ערך סעודתו לעניים.

צפון - יצפין מעשיו הטובים וינהג בצנעא.

ברך - יקפיד בברכותיו ומצותיו להעלותם ויתקן

בשרשם העליון.

הלל - יקבל כל מארעותיו בשמחה ובהלל.

נרצה - גם כאשר יכעיסוהו יהא נרצה מכל

קפידא.

הגדה של פסח

שאלו את הרב הקדוש רבי נפתלי מראפשיץ זצ"ל: מדוע מדפיסים מידי שנה בשנה הגדות חדשות?

ענה להם: משום שהרשע של שנה שעברה, נחשב כבר השנה לצדיק, לנוכח ירידת הדורות התלולה...

קדש

"מועדים לשמחה" - הברכה השגורה היא "פורים שמח", ו"פסח כשר", אמנם צריך לברך "פורים כשר" משום שבפורים יש סכנה שיגיעו לידי קלות ראש וזלזול במצוות ח"ו, ואילו בפסח צריך לברך "פסח שמח" משום שיש בו מצוות כ"כ רבות מצה, ומרור, כורך, ואפיקומן, וארבעה כוסות וכו', ואע"פ שהמצוות משמחות את הלב יש חשש שמרוב הכנות לא יהיה שמח...

חג המצות הזה- בני ישראל רגילים לקרוא לחג זה: "חג הפסח", ולעומת זאת בתורה קרוי חג זה בשם "חג המצות", ומדוע משנים?
 בני ישראל מבקשים לשבח את המקום – בקראם לחג "פסח" – אשר פסח על בתי בני ישראל בהכור את מצרים, ואלו הקב"ה משבח את עמו- בקראו לחג בשם "חג המצות" – שנזדרזו לקיים מצוותו ולצאת ממצרים בחיפזון עד שלא הספיק בצקם להחמיץ.

ורחץ

מה החילוק בין "ורחץ" לבין "רחצה", הרי בשניהם נוטלים את הידיים?
 מבאר ר' שלמה זלמן זצ"ל נטילת ידיים לסעודה היא דבר שאדם רגיל לעשותו בכל השנה, ולפיכך אין צורך בצינוי מיוחד לכך ומספיק לומר "רחצה" – כעת זמן נט"י.
 אך נט"י על מאכל שטיבולו במשקה אין רגילים בה כל השנה אלא רק בלילה זה בכדי שישאלו התינוקות, ולכן צריך לזרז ולומר לו "ורחץ".

כרפס

מדוע אוכלים כרפס ולא ירק אחר?

- א. כדי שישאלו התינוקות, ואמנם אפשר לקחת כל ירק.
- ב. כרפס אותיות "פרך ס"י" לרמז על שישים ריבוא בני"י שעבדו בפרך.
- ג. כרפס נוטריקון "כתונת פסים" זכר לכתונת פסים של יוסף שגרמה לירידת אבותינו למצרים.

יחץ

מדוע לוקחים בקערה ג' מצות?

- א. מכיוון שחוצים מצה אחת ב"יחץ", וצריך עוד ב' מצות שלימות ללחם משנה.
- ב. את החלק הגדול שומרים לאפיקומן, והחצי השני מיועד להגדה שהוא לחם עוני.
- ג. ורמזו בזה רבותינו רמזים נאים: (א) כנגד אברהם יצחק ויעקב. (ב) כנגד משה אהרן ומרים. (ג) כנגד כל בני לוי וישראל. (ד) כנגד תורה נביאים וכתובים.

מה הטעם שחוצים את המצה?

- א. לזכר עניותם של ישראל במצרים שאכלו פרוסה מפני שלא היה להם לחם שלם.
- ב. זכר לקריעת ים סוף והירדן שנחצו לשניים.

מדוע חוצים את דווקא את המצה האמצעית?

מבואר בשם האר"י שג' המצות הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, ומבואר בגמ' [שבת פט, ב] שלעתידי לבוא תב"ה יאמר לאברהם "בניך חטאו" והוא יענה "ימחו על קדושת שמך", יאמר ליעקב "בניך חטאו" והוא יענה "ימחו על קדושת שמך", אך כשהוא יאמר ליצחק "בניך חטאו" הוא יענה "כלום בני הם ולא בניך, ועוד כמה חטאו? מניין שנותיו של אדם שבעים שנה, ועד גיל כ' אין מענישים בבי"ד של מעלה, וא"כ נשארו חמישים, דכ"ה שנים שהם הלילות, נשארו רק כ"ה, מתוכם תוריד חצי שבהם אדם מתפלל אוכל ובית הכסא, נשארו שנים עשרה וחצי שנים, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו חצי עלי וחצי עליך, ואם תמ"ל כולם עלי הרי כבר הקרבתי את נפשי לפניך בעקידה".

נמצא שכל הזכות של בני"י להינצל היא בזכות יצחק אבינו בטענתו שהוא לוקח עליו חצי מהעוונות, והרי המצה האמצעית היא בזכות יצחק, ולכן חוצים אותה לרמז שבזכות הטענה של יצחק של "חצי" אנו נזכה לצאת מן הגלות.

3

איתא באבודרהם דלכן תקנו לומר זה בלשון תרגום כדי שלא יבינו המלאכים ויקטרגו עלינו.

מדוע אומרים "לשנה הבאה" בלשון הקדש ולא בארמית?

אומרים "לשנה הבאה" בלשון קדש ולא כמו כל המלים בקטע זה, כדי שהגויים לא יבינו, ולא ירגזו עלינו.

מדוע מזמינים את העניים בלילה ולא בערב החג?

יושב לו אדם בליל הסדר בביתו החלונות סגורים והדלתות מוגפות והוא מזמין את כל עניי העיר לסעוד על שולחנו... והרי היה עליו לעשות זאת בערב פסח, ולא כעת כשאף אחד איננו שומע אותו?
א. אלא דאין הכוונה כאן להזמין כעת את עניי העיר, אלא זהו שבח להקב"ה שבמצרים לא היה אפילו לחם לאכול, ועכשיו יש לנו שפע כ"כ גדול עד שאפשר להזמין הרבה אורחים.
ב. אכן אין הכוונה שהעניים יכנסו פתאם בליל הסדר כיון שכולם כבר מסודרים, אלא יש כאן חינוך לבנים שהנה ביתנו פתוח לרוחה ואנו מוכנים לארח כל מי שירצה לבוא, שהרי ליל הסדר מצותו "והגדת לבנך" וכאן בא האב להראות לבנו שביתו פתוח לרוחה לכל דכפין.

מדוע דוקא בחג הפסח נוהגים להזמין עניים?

הרי בכל חג וחג חייבים להזמין, כפי שכתב הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ו הי"ח): "וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים".
הגאון מוויילנא מבאר שבחג הפסח מרומז בתורה חיוב זה, שנאמר [שמות יג, ו-ז] "שבעת ימים תאכל מצות", "מצת יאכל את שבעת הימים", ולכאורה יש כאן כפילות בחיוב לאכול מצה כל שבעה, אלא צ"ל שבפסוק הראשון שכתוב "מצת" (בלי וא"ו) בלשון יחיד זהו צווי לכל יחיד. אך בפסוק השני שנאמר "מצות יאכל" בכתוב מלא בלשון רבים, הכוונה היא שחובתך לדאוג שלכל עם ישראל יהיה מצות, ולכן בפסח יש ענין מיחד לספק לעניים צרכיהם.

"כל דצריך ייתי ויפסח"

א. פסח לשון רחמנות, וכפירש"י [שמות יב, יג] ופסחתי - וחמלתי, לפיכך כל דצריך - כל הזקוק לרחמי שמיים, ייתי - יבוא לסדר, ויפסח - יעורר על עצמו חמלה ורחמנות מן השמיים.
ב. אין הכוונה שמזמינים כעת את העניים לאכילת קרבן פסח, שהרי קרבן פסח אינו נאכל אלא למנויו, אלא הביאור הוא "השתא עבדי" ואין לנו קרבן פסח ואנו מזמינים עניים, אך "לשנה הבאה בני חורין" כשהיה בירושלים כולם יהיו עשירים ויהיה להם קרבן פסח לבד.

בליל התקדש החג, ניגש אדם אחד אל הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי רבה של ווילנא, ולחש על אזנו כי אין בביתו מאומה לצרכי הפסח ולמשפחתו, והוא בוש מלבקש מאחרים שיתנו לו, וכי אין הוא מרגיש בנוח להתיארח בבית אחרים.

רבי חיים עוזר שנודע בפקחותו הרבה עשה עצמו כשומע דבר שאלה ואז אמר בקול רם: טריפה, כל מה שיש בך לחג הוא טריפה ואסור לך לאכול מאומה.

שמעו בני הקהילה כי אחד מחבריהם הכין את צרכי החג והרב פסק לו שנטרף הכל ואסור באכילה, התארגן מיד ואספו לו את כל צרכי החג ביד רחבה. כך סייע רבי חיים עוזר לאותו אדם בדרך של כבוד.

מה נשתנה ליל פסח מליל סוכות?

קשה שהרי גם בסוכות אנו עושים שינויים ויוצאים מן הבית חוצה, ולא שואלים על כך שום קושיות, למה אלא שבפסח כאשר יהודי הרגיל להיות נרדף ומיצר, ולפתע הוא מסב דרך חרות, ומתנהג במלכות עם גוים נאים וכו', אזי נשאלת השאלה: מה זאת? מה נשתנה? מה שאין כן בסוכות – שיוצא מבית של קבע למקום ארעי לגלות, הרי זה מעשה רגיל של יהודי בגלות המר, ואין שום מקום לשאלות ותמיהות.

חמץ ומצה - שלא כשאר האיסורים חמץ אוסר בפסח במשהו, ורמז לדבר, שאותיות חמץ ואותיות מצה ההבדל ביניהם הוא משהו - הקו הקטן בין הה' לח'.

"הלילה הזה כולנו מסובים" - יש לעיין מדוע לא תיקנו חז"ל ברכה על ההסיבה כמו שתיקנו על מצוות מצה ומרור?

סיפור יציאת מצרים

בגמ' פסחים מסופר שרב ששת היה מוציא בניו ובני ביתו במצוות סיפור יציאת מצרים, ומסתברא דע"י שומע כעונה.

ויש להקשות, דהנה דין שומע כעונה שייך רק בדבר שיש בו "חלות" כקידוש וברכות, דאמרינן שכיוון שמע הוי כאילו הוא עשה את הקידוש על היין אף שהוא עצמו לא החזיק את היין, אך בסיפור יציאת מצרים המצווה שהוא יספר לאחרים וכיצד ע"י שמיעתו נעשה כאילו הוא סיפר.

דהנה במצוות ברכת כהנים איתא מחלוקת אי שייכא בהו שומע כעונה, ובביה"ל ביאר סברת האומן דלא שייכא שומע כעונה משום דבעינן "כאומר לחבירו" וליכא, וביאור דבריו דברכת כהנים לא נאמר דין "חלות" אלא שכל כהן יברך בפיו, וע"י שמיעה ל"ה כאמירה בפיו, דדין שומע כעונה מהני לחלות הדבר אבל ודאי לא חשיב כאומר ממש בפיו.

ולפום ריהטא היה נ"ל דאין זה מדין שומע כעונה אלא דהמצווה שיזכרו וידברו בסיפור יציאת מצרים, וזה מתקיים גם ע"י שמיעה, דמ"מ הא מספרים ביציאת מצרים.

אך קשה דא"כ מדוע קטן אינו יכול להוציא אחרים במצוות סיפור ביציאת מצרים, דהא מאי אכפת לן קטן הוא הא מ"מ איכא סיפור, וע"כ דכן מיירי מדין שומע כעונה.

וני"ל דבמצוות סיפור יציאת מצרים איכא ב' חלקים, א' דין סיפור לבניו "למען ישאלך בנך", והב' זכירת יציאת מצרים.

והנה בחלק הראשון לא שייך לומר שומע כעונה כדפי' דהמצווה היא לספר בכדי שהבן ישאל, ובעינן אמירה בפיה, אמנם בחלק הב' דבעינן זכירת יציאת מצרים שייך לומר שומע כעונה דהא מ"מ איכא סיפור וזכירה "צ"ל דמה שרב ששת הוציא בניו וב"ב היינו בחלק הב' של המצווה, אך בחלק הראשון איה"נ וודאי דלא שייכא לצאת ע"י אחרים ובעינן לכל אחד בעצמו לספר.

"כנגד ארבעה בנים" - פעם הגיע למלבי"ם משכיל אחד שחיבר ספר דקדוק וביקש הסכמה, לאחר מעבר המלבי"ם על ספרו סרב לתת הסכמה בתואנה שישנם שגיאות דקדוקיות בספר, שאל אותו המשכיל מדוע נת"ח פלוני שאף בספרו ישנם טעויות כן נתת הסכמה, ענה לו, שמצינו שלרשע ששאל "מה העבודה הזאת לכם" אנו אומרים שמשום שהוציא את עצמו מן הכלל הקהה את שיניו, ואילו לצדיק שג"כ הקשה "מה העדות וכו' אשר ציווה ה' אתכם" עונים לו בסבר פנים יפות, אלא שהרשע שלומד כל הזמן חוכמות חיצוניות אם הוא לא ילמוד דקדוק אנו מקפידים עליו, אך הצדיק כל היום לומד תורה אין הוא צריך לדעת דקדוק.

"אחד חכם ואחד רשע ואחד" האדמו"ר מסאטמר הקשה, דראוי היה לבעל ההגדה לומר "אחד צדיק ואחד רשע", שזה דבר והפוכו.

ותירץ שרצה להשמיענו שלעמת הרשע הבא לנגדנו לא תועיל מדרגת צדיק לבדה, כי הרשע לוחם בערמניות בשקר ובמרמה נגד הצדיק, אשר בלבו התמים אינו מעלה על הדעת כי בהתנהגותו של הרשע טמון שרש רע.

"חכם מה הוא אומר, מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם וכו' ואף אתה אומר לו אין ממפטירין אחר הפסח אפיקומן".

וצ"ב מהי התשובה לשאלתו, הרי החכם הק' מה העדות והחוקים שאנו מקיימין, ומדוע עונים לו שאין ממפטירין אחר הפסח אפיקומן, הרי אין קשר בין התשובה לשאלה.

מבאר בעל התיבות המשפט בחיבורו להגש"פ "מעשה ניסים", בקושייתו החכם שואל ג' דברים, עדות, חוקים ומשפטים, ומבאר את מהות הדברים.

עדות - שאנו מעידים שהקב"ה יחיד וברא את העולם, ולפיכך אנו מקיימין את המצוות.

חוקים - מצוות שאיננו מבינים כפרה אדומה וכדו'.

משפטים - דיני בין אדם לחבירו, דיני ממונות.

מובא בגמ' ג' פירושים בביאור המשפט "אין מפטירין", (א) אין אוכלין את קרבן הפסח בב' מקומות. (ב) קרבן פסח אינו נאכל בשני חבורות. (ג) קרבן פסח נאכל על השובע ואין אוכלים אחריו.

ומבאר שבג' הפירושים רמוזים ג' הדברים שהקשה החכם בשאלתו.

(א) אין אוכלים את קרבן הפסח בב' מקומות - לרמז שאין ב' רשויות בעולם אלא הקב"ה הוא יחיד וברא את העולם - עדות.

(ב) אינו נאכל בב' חבורות - לרמז שכולם מאוחדים ולא מופרדים - משפטים.

(ג) נאכל על השובע ואין אוכלים אחריו - זהו דבר שאינו מובן, שהרי בכל המצוות אדרבה צריך שיאכל כשהוא

7

"ארמי אובד אבי" - וקי' היכן נאמר שלבן רצה לאבד את כלל ישראל? הגמ' בקידושין מבארת שאם אדם שלח שליח לקדש אשה ומת השליח בדרך, המשלח אסור בכל הנשים שבעולם שמא הוא קידש אחת מקרובותיה, והרי לבן רצה להרוג את אליעזר שליחו של אברהם לקדש אשה ליצחק, ואם היה מצליח וזממו היה יוצא לפועל, היה יצחק אסור בכל הנשים שבעולם, וזהו שלבן ביקש לעקור את הכל, שלא יוכל מעיקרא כלל להיוולד כלל ישראל.

"במתי מעט". בתקופה קצרה של 210 שנה התרבו ישראל בצורה על טבעית, עד כדי שביציאתם ממצרים מנו הגברים מגיל עשרים ועד גיל שישים 600,000 איש. אם נצרף למנין זה אף את הנשים, הילדים והילדות, וכן האוכלוסייה המבוגרת, שלא נמנתה בחשבון, הרי שעם ישראל ביציאת מצרים מנו לפחות למעלה משלושה מיליון נפשות.

הדבר המעורר השתאות והמפליא יותר הוא, שחז"ל מגלים לנו כי מספר עצום זה הינו רק מספר חלקי מכלל עם ישראל, משום שבמכת חושך מתו רבים מאוד מעם ישראל, אשר לא היו זכאים לצאת ממצרים (וכפי שיתואר להלן במכת חושך), ומספר המתים היה גדול פי כמה וכמה ממספר הנותרים בחיים. כמו שנאמר: "וחמושים עלו בני ישראל" - רק אחד מתוך חמישה יצא ממצרים, והשאר מתו במכת חושך. זאת אומרת שעם ישראל לפני מכת חושך מנה פי 5 ממנין יוצאי מצרים, דהיינו למעלה מ- 15,000,000 נפשות!! דעה אחרת אומרת, כי היוצאים ממצרים היו רק חלק אחד מתוך חמישים שמתו במכת חושך, ולפי זה עם ישראל מנה לפני מכת בכורות פי חמישים ממה שמנה ביציאתו, כלומר למעלה מ- 150,000,000 נפשות!!!

ריבוי כל כך גדול בפרק זמן של 210 שנה, הרי זה יוצא לגמרי מגדר הטבע, וזאת במיוחד לאור העובדה שעם ישראל ברובה של תקופה זו, היה עובד עבודת פרך המפרכת את הגוף, אשר באופן טבעי אף ממעטת תורה ורביה. יותר מכך, פרעה הרשע בגזרותיו האכזריות הרג המונים המונים מעם ישראל: בגזרה של "כל הבן יילוד היאורה תשליכוהו", וכן בזמן שהיו עובדים עבודת פרך, מי שלא הספיק לעשות את מכסת הלבנים באות היום, היו המצריים הרשעים שמים במקום הלבנים החסרות תינוקות מעם ישראל. כמו כן אומר המדרש, כי פרעה מצורע היה, ולצורך ריפוי היה שוחט בכל יום 300 תינוקות מעם ישראל ומתרחץ בדמם (כפי שיבואר זה בהרחבה בהמשך). ואחרי רצח המוני שכזה מנה עם ישראל מספר כה עצום ורב. כיצד יתכן הדבר?!

חז"ל מגלים לנו כי אכן אופן הריבוי של עם ישראל היה בצורה בלתי טבעית כלל, שהיו הנשים יולדות מספר גדול של תינוקות בכל לידה. יש אומרים שנולדו שנים שנים, ויש אומרים שנולדו ששה ששה!! ויש אומרים שנולדו בכל לידה שנים עשר תינוקות!! ויש אומרים שישים בכרס אחת!! והרי זה פלאי פלאים שאמא אחת תוכל ללדת בפעם אחת תינוקות רבים כל כך, ושכולם יחיו! וכל זאת בהיות האם שפחה למצרים.

"ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם" מבאר המדרש "ובמה היו מצויינים שלא שינו את שם, שלא שינו את לשונם, ולא שינו את לבושם".

ממש להפליא, עובדי ע"ז, טבועים המ"ט שערי טומאה, משועבדים בגופם ובנפשם למצרים, מצבם הרוחני נואש, ובכל זאת במה מתחשבים בשמיים, עם השטריימל שלהם...

הרי המלאכים אמרו להקב"ה הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, אבל בשמים מצאו את הסיבה לגאולתם, אמנם משועבדים הם למצרים אבל עדיין מדברים יידיש, אמנם הם משועבדים רוחנים למצרים, אבל אין אף ילד יהודי שנושא את השם "פרעה"...

ללמד שבשמים יש הבדל בין מעשים למהות.

לפעמים האדם נמצא בגרוע ביותר, אבל מהותו היא אחרת, אכן הם עובדי ע"ז, אבל הם הקפידו במסירות נפש על ג' דברים אלו משום שהם ידעו שאם הם משנים אחד מאלו הם משנים את המהות של היהודי.

וכיצד הם נתנו דעתם על כך, הרי תינוקותיהם צועקים מתוך קירותיהם של פיתום ורעמסס, עבודת פרך משעבדת את גיוסם הכפוף, איך נותר בליבם מעט פנאי לחשוב על כך, כל ראשם מכור ומועבד לא נותר בהם שמץ של עצמאות, וכל עברם נבלע בתוך לועו של הצער האין סופי, הכיצד?

דווקא מתוך הבוץ השחור מבריקה בלובנה וטהרתה ייחודיותם הנפלאה של בני ישראל, שלא שינו שם, לבושם ולשונם.

וכשעורכים בשמים את החשבון, הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, אך מנגד ולמרות זאת, "שהיו מצויינים שם", הם לא נבלעו בתוך המצרים, אף שמעשיהם חמורים מאד, עובדי ע"ז, אבל מהותם נשארה, עדיין מפעמת בליבם יהדותם, על כל המשמעות העמוקה הנלווית לכך, עדיין לא נטמעו הם לגמרי, ולכן הם זכו להינצל.

וירעו אתנו המצרים "וירעו אתנו" המצרים עשו אותנו רעים, כי הם למדו אותנו את מעשיהם ודרכיהם כדי

שנהיה כמותם. לפיכך כתוב **וירעו אתנו** ולא **"וירעו לנו"**.

וירעו אותנו המצרים "וירעו מלשון רעות וחברות, שניסו להשפיע עלינו את התנהגותם הרעה על ידי התנהגותם והתידדות ודבר זה היה לעינינו עבורינו כנאמר שם "ויענונו".

"ויבן ערי מסכנות לפרעה" - "מסכנות" על שם שכל העוסק בבניין מתמסכן, פירוש נוסף שהאומנים שונים עומדים בסכנה על גבי הבניין.

"את פיתום" - שכל מה שהיו בונים היה נבלע באדמה כפי תהום שבולע הבניין.
"ואת רעמסס" - שמתמוסס ומתמוטט.

"ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" - עבודה ללא תכלית ומטרה.

יהודי כפרי אחד נכנס פעם אל הרב לפני פסח, כשהוא נאנח ונאנק, ופניו זועפים וממרמרים. קבל אותו הרב בסבר פנים יפות ושאלו מדוע פניו זועפים.

ענה "אני עמל קשה לפרנסתי. אני נשכר על גבי אצל אחרים, שמעבידים אותי בכל עבודת פרך, בנשיאת משאות כבדים על גבי השחות, ובעבודת חפירה ובנין, והשכר שאני מקבל בעד עבודתי הוא זעום, ואין בו כדי לפרנסני אפלו בדחק. על כן החלטתי" - סים היהודי - "לא לחגג יותר את הפסח..."

"מה הפסח אשם בכל זה?" - שאלו הרב, "האם זה לא פשוט ומובן?" - ענה היהודי - "שבשבילי אין כל טעם לחגג את הפסח? הרי חג החרות אנו חוגגים על שנגאלנו ממצרים ונעשינו בני חורין מעבודת הפרך שהמצרים העבידונו, ואני, שאני עובד עבודת פרך, הרי זה כאלו לא יצאתי ממצרים. ולמה לי לחגג את הפסח?"

"כמה אתה משתכר ליום?" - שאלו הרב. - "חצי זהוב". "ואני אתן לך" - אמר הרב - "עבודה קלה, קלה מאד, ולא כל היום רק שלוש שעות ביום, ושכרך יהיה זהוב שלם". קפץ היהודי משמחה והסכים.

לקח אותו הרב אל חדר אחר, העמידו בפנה ואמר לו: "כאן עליך לעמד ולטלטל את ירך הנה והנה, מעלה ומטה. תוכל להניע את ירך בקלות ואין כל צרך שתתאמץ בזאת. כך תעשה במשך שלוש שעות, ואחר תקבל ממני זהוב שלם".

הסתכל היהודי בתמיהה אל הרב ושאל: "אבל מה תועלת לו לרב ב'עבודה' הזאת, שהוא מוכן לשלם תמורתה זהוב שלם?" "זה כבר ענייני" - ענה הרב ויצא את החדר.

היהודי החל להניע את ידו, שמחה מלאה את לבו, על עבודה קלה כזאת, לא חלם מעודו. עברה מחצית השעה והוא התחיל להרגיש עיפות. לאות ושעמום התחילו יורדים עליו וידו נעשתה כבדה עליו. חשב בליבו דיוקן קל כזה יביא אותי לידי עיפות? והוא התחיל מאמץ את כל כחו. אבל עם כל דקה שעברה נעשה עליו המאמץ קשה יותר. עד שטרם השלים שעה החליט כי לא יוכל להמשיך עוד בכך בשופו"א.

הוא הפסיק ב'עבודתו', ומהר להכנס אל החדר שבו נמצא הרב. "רבי איני יכול לעמד בזאת", "מדוע?" שאל הרב "האם לשאת משאות כבדים ולעבד בחפירה ובבנין יותר קל מאשר להניע את היד בנחת?" "לא אדע, רבי, לא אבין, אבל ככה זה", אמר לו הרב כשאדם עובד בעבודה מועילה שהוא יודע שיש לה מטרה הדבר נותן לו כח אפילו שהיא קשה, אך בעבודה ללא תכלית ומטרה האדם מתעייף ולא מסוגל לעבוד בה, וזוהי העבודת פרך שהיתה במצרים, היא היתה ללא תכלית, מה שהיו בניי בונים היה נהרס ונשבר, ובעבודה כזאת וודאי שאינך עובד ועליך לחגוג את חג החירות..."

"ונצעק אל ה'" בצעקה מוזכר "ונצעק אל ה' אלקי אבותינו" ובשמיעה נאמר "וישמע ה'" ולא מוזכר 'אלקי אבותינו'. מה הסיבה?

נאמר בגמרא, שמי שמבקש בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, והמבקש בגלל זכות עצמו - תולין בזכות אחרים. ישראל היו בשפל המדרגה ולא היו להם זכויות, משום כך זעקו בזכות אבותיהם, לכן הקדוש ברוך הוא ענה להם בזכותם - "וישמע ה' את קולנו".

"ואת עמלנו אלו הבנים" עמלו של אדם אלו הבנים, מפני שבהם האדם משקיע את כל חייו ועושה כל מאמץ כדי שיזכה לבנים ת"ח.

"ועברתי... בלילה הזה ... אני ה'" בלילה הזו כל השערים פתוחים, ואנו זוכים לקדושה מהשם יתברך עצמו בלי שום ממוצע ושליח.

"אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו" - וקשה א"כ מדוע נצטוו לתת את הדם על המשקוף והמזוזות שהרי ה' יודע להבחין?

תירץ האבודרהם זי"ע שהיו צריכים זכות בכדי שיהיו ראויים להגאל כמו שכתוב "ואעבור עליך" מתבוססת בדמיך".

"ביד חזקה זו הדבר" מבואר במדרש רבה שכל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים היה הדבר ממשמ ובא עמה.

ולפיכך ביד חזקה זו הדבר שהיתה כוללת את כל המכות.

"ובמורא גדול זה גילוי שכינה" חז"ל אומרים: שבכל חצות לילה השם יתברך נכנס בגן עדן להשתעשע עם הצדיקים, אך בלילה הזה אינו נכנס לגן עדן, רק נכנס בתוך בתי בני ישראל העושים רצונו במצוות הנהוגים בלילה הזה, באכילת מצה, ובספור יציאת מצרים וכו', וזהו שאמר: **"ובמורא גדול- זה גילוי שכינה"** – בתוכנו שיש התגלות של השכינה בכל בית יהודי בליל הסדר, וזה יותר גדול וחשוב להקב"ה, מלהשתעשע בגן עדן עם הצדיקים.

"ובמורא גדול זה גילוי שכינה" - ביאר ר' אהרן מקרלין שאם יש לישראל מורא גדול מהבורא ית"ש זה גילוי שכינה.

"ובאותות זה המטה" - רמז בזה שאותות יכולים להטות לבבות בני אדם ולהדריכם בדרך הישר.

"אשר תעשה בו את האותות" על המטה של משה רבינו היה כתוב דצ"ך עד"ש באח"ב לפי סדר המכות, כפי שבנ"י יתחזקו מהניסים והנפלאות, והאמונה תקבע בליבם ויהיו ראויים לקבלת התורה, וזה מרומז בס"ת התיבות **"אשר תעשה בו את"** - ס"ת תורה.

מטה האלוקים

מטהו של משה היה מטה אלוקים מופלא ומיוחד, המטה נברא בששת ימי בראשית בין השמשות, ונמסר לאדם הראשון בגן עדן. אדם מסר אותו לחנוך. חנוך מסרו לנח, נח מסרו לשם, שם מסרו לאברהם, אברהם ליצחק, יצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף.

כשמת יוסף הוחרם המטה והושם בארמונו של פרעה. יתרו, שהיה בתחלה אחד מחרטומי מצרים, חנף את המטה בלבו, וכשהלך למדין לקח את המטה עימו ונטעו בתוך גנו, בצורה שאף אחד לא יכול היה להוציא. עד שבא משה ותלשו בקלות ולקחו.

המטה היה עשוי מאבן סנפירין והיה כבד מאוד, ומשקלו 40 סאה (576 ק"ג). היה חקוק עליו שם ה' המפורש, וכן ראשי התיבות של עשר המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב.

וכשבא משה לבנ"י בפקודת ה' עם המטה, פתח המטה פיו והחל לדבר ואמר לבנ"י כשהייתי במדין נתתי לנחש וחזרתי למטה, וגם ידו של משה דיברה ואמרה שנהפכה למצורעת וחזרה ונרפאה, ועשה הקב"ה כפי כדו שלא יצטרך משה ללקות שוב בצרעת ויתבזה לעיני ישראל.

ונרמז זה בפסוק "והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון", ומדנקט ה' שתי אותות "קול" משמע שהמטה דיבר.

מדוע נברא המטה בערב שבת בין השמשות?

כי הקדים הקב"ה רפואה למכה, שהיה חקוק עליו שם ה' ואותיות עשר המכות, ואלו הם האותות והאותיות שהיו חקוקות עליו, ונחלקו בזה, רבנן סוברים שהיו כתובים במפורש כל עשרת המכות, ור' יוסי סובר שהיה כתוב בראשי תיבות דצ"ך עד"ש באח"ב.

ובמדרש רבה כתב עוד שהיו המכות נחקקות על גופותיהם של המצרים באותיות שנאמר "שמו בס' דברי אותותיו".

מדוע הטיל הקדוש ברוך הוא על המצרים דוקא מכות אלו?

בספר "עוללות הגפן" על ההגדה הביא בשם פרוש "יציאת מצרים" לבאר את המדה כנגד מדה באלו עשר המכות:

דם – הטעם הוא, לפי שהיה פרעה רוחץ בדמם של ילדי ישראל כדי להתרפא מצרעתו. לכך לקו במכת דם, לפי שהם היו שתפים ברצח ילדי ישראל.

צפרדע – הטעם הוא, בהקדים מה שמובא ברבותינו ז"ל (תדא"ר ז'): אמר רבי עקיבא: צפרדע אחת גדולה מאד עלתה מן היאור, והמצרים החלו להכותה ובכל מכה יצאו ממנה הרבה צפרדעים, עד שמלאו את ארץ מצרים.

ועלו הצפרדעים על השלחנות ועל המאכלים ועל המטות, ונכנסו לתוך מעיהם, והיו מקרקרות וצורחות. ולא שקטו אף לרגע אחד עד שהמצריים היו מטלים על הארץ בלי לעשות דבר. ולא יכל אחד לדבר עם חברו מגדל צעקותיהן של הצפרדעים.

וקנה-המדה הוא, לפי שבשעה שהיו בנות ישראל יולדות, היו פוחדות לצעק מחמת צירי-לדה שתקפון, כדי שלא ישמעו שכניהם המצריים את זעקותיהן וישליכו בניהם ליאור. וכאשר אדם רוצה לצעק ולא יכול, צערו גדל פי כמה וכמה, משום שהצעקות מחליפות את כחו של האדם ויש בו כח לסבל הכאב.

כנים הטעם הוא, בהקדים מה שאמרו רבותינו ז"ל (ילקוט"ש, קפב), שהיו י"ד סוגי כנים, והקטנה שביניהם היה גדלה כביצת תרנגולת.

ובתחלת המכה הכה אהרן את עפר הארץ, וכל המצריים שעמדו לידו נתכסו בכנים, ומהם נדבקו כל אנשי מצרים. ובכלה לא ראו את עפר הארץ כלל שהיתה מכסה כנים.

ומרב צער וגרוד היו המצריים הולכים ברחובות ומתגרדים בכתלים עד שהיה דמם זורם ועורם היה ידור מבשרם.

וקנה-המדה הוא, כנגד מה שהיה זב דמם של ישראל בשעה שהיו יוצאים למדבר לקושש קש לתבן.

ערוב – הטעם הוא, כי המצריים היו שולחים את בני ישראל ליערות כדי שיצודו עבורם חיות רעות, ויפגשם היתה להכניסם בסכנה ולהטיל בהם פחד גדול.

וזה קנה-המדה, שהקדוש ברוך הוא שלח בהם כל מיני חיות רעות. ולכן נקרא "ערב" מלשון "'מערב", והיו שם אריות, נמרים, דבים וזאבים, וכן נחשים ועקרים ושאר חיות רעות המצויות בעולם, וכלם באו למצרים וקפצו על המצריים וטרפו אותם.

דבר – הטעם הוא, שהמצריים היו מכריחים את בני ישראל שירעו את בהמתם ומקניהם של המצריים, ויפגשם היתה שיעדרו כמה שיותר מבתיים ויתבטלו מפריה ורביה.

וכן כשהיו המצריים חורשים שדותיהם, היתה מלאכתם נעשית על ידי בני ישראל, ואפלו לא נתנו להם חרש בבהמותיהם, כדי לשמר על איכות בהמותיהם.

וזה קנה-המדה, שהמכה הזאת המיתה את כל המקנה של הצאן והבקר, מה ששיך למצריים, ואלו ממקנה בני ישראל לא מתו אפלו מהבהמות החלשות והחולות שעומדות למות בזמן מכה זו, והטעם הוא, שלא יאמרו שגם אצל בני ישראל יש מכת דבר.

שחין – הטעם הוא, מפני שהמצריים היו משתעבדים בעם ישראל תשמיש של בזיון, שהיו כופין אותם שישחצו את המצריים וינקו את גופם.

וזה הקנה-מדה, שהביא עליהם את השחין, דהינו אפר חם מאד, על ידי שלקח משה אפר וזרקו השמימה, לקבל האפר חם מהשמש, והיה גורם למצריים פצעים ומגלה ולא יכלו לרחץ גופם לא בחמים ולא בקרים.

וחפן של משה ואהרן, כסה את כל ארץ מצרים, שהיתה עם אכלוסיה גדולה מאד, וזה היה נס בתוך נס.

ברד – הטעם הוא, כפי הידוע מה שהמצריים היו רודים ומכים את בני ישראל, כדי שישלימו מכסת העבודה, ולכן הביא הקדוש ברוך הוא את מכת הברד.

והקנה-מדה הוא, שהיה הברד מכה בראשיהם בכח גדול. ועוד, ידוע שהמצריים היו צועקים על בני ישראל שיעבדו יותר מהר, והקדוש ברוך הוא הביא עליהם רעש גדול של רעמים חזקים מאד.

ואמרו רבותינו ז"ל (שיר השירים ג, א), שהברד שירד במצרים היה בתוכו אש ומבחוץ מים קפואים, והמים והאש עשו שלום ביניהם כדי להכות במצרים. והיה הברד דומה לעששית מלאה מים ושמן, והלהבה מברקים.

והיה הברד חד כסכין, והיה חותך עצים כמו במסור. ואלה שהיו ברחוב נפגעו מהברד ומתו, והאש שבתוך הברד היתה שורפת אותם. ואף על פי שבמקום אחד עמד מקנה ישראל יחד עם מקנה מצרים, לא הזיק הברד למקנה ישראל כלל.

וכשהתפלל משה לה' שיפסק הברד, מיד נפסק ואף ברד שכבר ירד משמים נשאר תלוי באויר, וחלק ממנו ירד בימי יהושע וחלק שני נשאר עדין תלוי ועומד באויר. ובזמן שהקדוש ברוך הוא יגאל את בני ישראל יבוא ברד זה על אמות העולם במלחמת גוג ומגוג.

ארבה – הטעם הוא, כי המצריים אלצו את בני ישראל לחרש בשדותיהם, ולזרע תבואה ולטע כל מיני עצים וזה קנה-המדה, שהביא הקדוש ברוך הוא עליהם את הארבה ואכל את הכל, ולא נהנו מכל מה שישראל עבדו להם.

חושך – הטעם הוא, מפני שהיו מעבידים את ישראל בעבודת פרך, והיו עובדים כל היום עד מאחר בלילה. וכן היו קמים בבקר עוד לפני שהאיר היום, כדי לאסוף תבן ללבנים. וכן היו כופין את בני ישראל לשאת לפנייהם אבוקות בלילה כדי להאיר להם.

ובאותו הדור היו רשעים שלא רצו לצאת ממצרים, לפי שהיו עשירים גדולים ולא רצה הקדוש ברוך הוא להרגם

בפרהסיא, שלא יאמרו המצריים שגם בני ישראל נענשים, ולכן הביא מכת חשך כדי שלא יראו המצריים כיצד קוברים את הרשעים הללו, כי רשעים אלו מתו ונקברו בימי החשך.

בכורות – הטעם הוא, שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך" (שמות ד, כב-כג). היינו, כנגד מה שהעבירו את בני ישראל, שהם בכורי הקדוש ברוך הוא, כנגד זה הכה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה שפטים.

ומכה זו היתה חמורה שבכלן, לכן נקראת "מכת בכורות", מה שאין כן בשאר המכות שנאמר בסתמא דס, צפרדע, כנים וכו'. ובמכה זו מתו כל הבכורות, אף בכור שאינו מצרי שבא ממקום אחר למצרים, כיון שהגיע למצרים מת במכה זו.

וטעם של מכה זו, שהיתה בלילה ולא ביום לעיני כלם, כי בכל המכות נענשו מדה כנגד מדה, ובענין הזמן עדין לא נענשו, כי ידוע שפרעה גזר עליהם שיעבדו ביום ובלילה, והיו המצריים מעוררים אותם באמצע הלילה לעבודה, לכן הביא הקדוש ברוך הוא את מכת בכורות דוקא בחצות הלילה.

מדוע כל המכות נקראות ע"ש העונש, ומכת בכורות ע"ש מקבלי המכה שאלו הבכורות?

במכת בכורות המכה עצמה היתה מהבכורות, משום שהם ידעו שדברי משה אמת, והם פחדו למות, ולפיכך הם הכו והרגו במצרים בכדי שישחררו את בני, וזוהי בעצם המכה, וכמרומו בפס' "למכה מצרים בבכורות", שלכאורה היה צ"ל "למכה בכורי מצרים" אלא שהקב"ה הכה את המצרים ע"י הבכורות.

דצ"ד עד"ש באח"ב

בתוך כל הויכוחים שהיו להגר"ח כהן רפפורט זצ"ל עם להבדיל בין קודש לחול האפיפיור, אמר האפיפיור ש"דצ"ד" – זהו ראשי תבות: דם צריכים כולם, השיב לו הגר"ח: עד"ש זהו ראשי תבות: עלילת דם שקר

מה ענין סימנים אלו של ר' יהודה?

מבאר הגר"א, שרבי יהודה סובר שראשי התבות הללו היו כתובים על מטהו של משה דצ"ד, עד"ש, באח"ב. ביאור נוסף: דצ"ד - מכות שנעשו ע"י אהרן, עד"ש - ע"י משה, באח"ב - ע"י הקב"ה. ביאור נוסף: הגימטריה של מילים אלו היא 501, לרמז מה שכתוב "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא ישים עליך", "אשר" בגי' 501, דהיינו את העשר המכות שהם אותו גימ' ה' לא ישים על ישראל.

רבי יוסי הגלילי אומר מנין... רבי אליעזר אומר: מנין שכל... רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא... ועל הים לקו חמישים ומאתים מכות. קשה מדוע התאמץ כל אחד מהתנאים להוכיח שהיו במצרים תורה יותר מכות?

אלא משום שכתוב בפרשת בשלח (שמות טו, כו) "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ד' אלקיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ד' רפאך" ואם כן ככל שהיו יותר מכות וחולאים במצרים כך הקב"ה לא ישים עלינו.

כמה לקו בים - מה אכפת לנו כמה מכות לקו המצרים בים שכל אחד מוסיף יותר, 200, 250? אלא משום שכתוב "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", אי"כ ככל שהיו יותר מכות על המצרים הם לא יהיו עלינו.

כמה מעלות טובות למקום עלינו ... דיינו. כתב האברבנאל שפזמון זה חברו רבי עקיבא, והם כנגד חמש עשרה מעלות שהיו בבית המקדש, שהם כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהילים.

"אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים" - לכאורה קשה, מה היינו מרויחים אלו יצאנו ממצרים בכוש גדול, והים לא היה נקרע בפנינו, הלא היינו טובעים ביחד עם כל הרכוש? תשובה: מבאר הגר"א, שיש שלוש אפשרויות לעבר את הים: האחת, שהים יקרש ויעברו על גביו, אך בזה יש טרח גדול לטפס בעליה התלולה לגבהו של הים.

האפשרות השנייה, שהים יקרע עד קרקעיתו כפי שנבקע הירדן, אך גם בזה יש טרח גדול, לרדת למעמקי הים. האפשרות השלישית, הנוחה ביותר, שעד גבה היבשה יקרו המים, ומה שיותר גבה מהיבשה יקרע. וכך עשה הקדוש ברוך הוא ברב חסדיו: "והים בקעת לפניהם" - המים שמעל גבה היבשה נבקעו. "ויעברו בתוך הים

ביבשה" - המים שמתחת גבה היבשה נקראו ועברו עליהם. וכן אנו מודים לקדוש ברוך הוא על זה: "לגור ים סוף לגזרים" - גבה המים שנקרע, "והעביר ישראל בתוכו" - המים שנקרשו עד גבה היבשה ועליהם עברו בני ישראל.

לפי זה מובנים דברי בעל ההגדה: "אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים" - לא שהיינו טובעים בים, אלא שהים היה נקרא והיינו צריכים לטרח ולטפס על גבהו כדי להנצל - "דינו". וכן: "אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה" - אלא היה קורע את הים עד קרקעיתו, והיה עלינו לרדת עד לתהומותיו ואם כך לעלות - "דינו". "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו" - שגם קרע לנו את גבהו של הים וגם העבירנו בתוכו בחרבה על ידי שקרשו המים, וכך יכלנו להכנס לים בדרך מישור ללא כל טרח.

"פסח וכו' על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו וכו'". מדוע נאמר על בתי אבותינו, הרי צריך היה לכתוב שפסח מעל בתי אבותינו במצרים?

ר' משה לייב מסאסוב זצ"ל אמר לפרש מקרא זה כך: כי הנה בעת שעבר ד' בחצות הלילה להרוג כל בכור בארץ מצרים והיה צריך לעבור ולדלג את בתי בני ישראל ולהציל את בכוריהם, אזי מרוב אהבה שהיתה להקב"ה אל עמו בני אברהם יצחק ויעקב, היתה כביכול השכינה קופצת ורוקדת על הבית כדי לעבור את ביתו של ישראל ואומרת **"כאן גר יהודי, כאן גר יהודי"** והיינו כוונת הכתוב **"אשר פסח על בתי בני ישראל"** שבהיות השכינה על ביתו של הישראל, היתה **פוסחת ורוקדת משמחה** על הבית על כי שם מתגורר יהודי.

ליל שמורים הוא לה' (שמות י"ב מ"ב) פי' הלילה הזאת יש בה כח לתת שמירה על כל לילות של כל שנה, וזה לשון רבים שימורים, קאי על כל הלילות.

ליל שמורים הוא לה' (שמות י"ב מ"ב) הקב"ה שומר ומצפה לעבודת בני ישראל בלילה הזאת (מלשון "ואביא שומר את הדבר").

"מרור זה שאנו אוכלים" - שאלו את הרה"ק ר' מאיר מפרמישלאן מדוע מניחים אנו בקערה את המרור וזכר המרור שסבלנו מהמצרים ואין אנו מניחים כסף וזהב לזכר ביזת מצרים? והשיב משום שגם כיום נשאר לנו זכר מהמרור הזה, אבל מהכסף והזהב לא נשאר לנו מאומה...

הקשה הרב'ה הקדוש רבי דוד מדינוב זצ"ל: למה מקדימין אכילת מצה שהיא זכר לחרות, **למרור** שהו' זכר לשעבוד, הרי השעבוד היה קודם לחרות? ותירץ: שבני ישראל היו משוקעים כל כך בתוך הצרות, עד שלא הרגישו כבר את הצרות מחמת תוקף התלות, ורק אחר החרות הרגישו כל מה שנחסר להם בעת צרתם, הרי שהחרות שמרומז במצה, היא זו שגילתה את תוקף וחוזק השעבוד והמרור.

"הללו את ה' כל גויים וכו' כי גבר עלינו חסדו" - לכאורה מדוע על הגויים להודות שגבר עלינו חסדו, הרי עלינו להודות על כך, אלא שיש מזימות ותחבולות של הגויים להרע ולהזיק לעם ישראל וה' מפירם אף ללא ידיעתנו, ורק הגויים שהם יודעים מה הם תיכננו הם יכולים להודות ולשבח.

מוציא מצה

מצה - ישנו הבדל מהותי בין חמץ למצה, המצה מלאה חורים ונותנים לה מכות כל הזמן, ואילו החמץ הוא ללא חורים ונותנים לו לתפוח במנוחה ולא נוגעים בו כלל.

ומכאן לומדים מוסר השכל נפלא, יהודי שאינו רוצים שיגעו בו, שלא יהיה לו נסיונות וקשיים הוא בוחינות חמץ, ויצטרכו בסוף לסלקו ולבערו, אך מי שמקבל באמונה את כל המכות הייסורים והנסיונות ממנו יצמח יהודי גדול, שיש בו אמונה ורפואה.

מסופר על אודות הצדיק רבי זונד'ל מסלנט זצ"ל, שכאשר הוציאו לו את השן האחרונה שהיתה בפיו - פרץ בבכי תמרורים. "רבי זונד'ל, על מה אתם בוכים? הלא תועלתה של השן הבודדת הזו לא היתה כה גדולה!" נסה הרופא לנחם, אולם לא ירד לסוף דעתו של הצדיק העומד מולו...

נענה רבי זונדל והסביר את סבת בכיו: "אינני דואג כיצד אוכל לאכל מעדנים ומטעמים... אולם דאגה לזכות אינה נותנת לי מנוח, הכיצד אוכל לאכל את הכזית מצה בליל פסח? אוי! אין לי כבר את השן האחרונה שבה יכלתי ללעס את המצות!"

מרור

צריך ביאור מדוע בליל הסדר - שבו אנו בני חורין, דווקא אז ישנם כמה דברים שהם ההיפך מהרגשת בן חורין ומלכות, מרור, ביצה שמסמלת אבילות, מי מלח, מצה שהיא לחם עוני?
תירוץ, כתוב "והיית רק למעלה", "רק" הוא לשון מיעוט, שהרי כתוב "לפני שבר גאון" ולכן כל גדולה מסתכנת, אמנם כל זמן שישנה מעלה אחת שעדיין למעלה ממנו לא יירא משום שהוא עדיין רק למעלה.
ומכיוון שלילה זה כולו מלכות וכדי שחלילה לא היה בבחינת "לפני שבר גאון" תיקנו חז"ל שיהיו כמה זכרים שהם היפך ממלכות, ואז תמשיך לשרות עלינו הברכה במשך כל השנה ונהיה רק למעלה בס"ד.

שולחן עורך

מעשה שהיה בשעת עריכת הסדר אצל שר התורה הגאון מטשעבין זצ"ל, שאל תלמיד אחד: למה הרב לא תרגם לשפה המדוברת את הסימן "שולחן עורך", כשם שתרגם את כל הסימנים?
ענה לו הרב מטשעבין: את מה שעלי לעשות אנכי מתרגם ומסביר מה עלי לעשות, אבל את מה שהרבנית עשתה לעשות לא מוטל עלי לומר, מעצמי אני תובע מה לעשות, אבל לא מהזולת.

מעשה בשני עניים היו נודדים ממקום למקום, האחד יהודי והשני גוי. היה זה בערב פסח. בעודם עוברים ברחובות היהודים הריחו את ריח המאכלים המיוחדים ושאלו את העוברים ושבבים האם היום משהו מיוחד משאר ימות השנה. ענו להם בחיוב שהיום עורכים היהודים את ליל הסדר, ערב החג הנפלא בו מזמינים היהודים אורחים לשלחן החג. אמר היהודי לחברו: "בוא אתי לבית הכנסת ואדאג לך לארוח טוב".
"אבל מה אעשה אם אתפס בקלקלתי?" - טען הגוי - "הלא איני מתמצא בכל אותם סדרים ומנהגים הנקראים אצלכם בליל הסדר?" הרגיעו היהודי ואמר לו: "אנכי אלמדך את כל המנהגים מראשיתם ועד סופם".
תאר בפניו את ליל הסדר בדיוק נמרץ, אך שכח לומר לו שלפני שסועדים את סעודת החג אוכלים מרור שטעמו כלענה...
פנה היהודי לגבאי ואמר: "זרים אנו ומבקשים להסב ל'סדר'". אמר הגבאי: "אין בודקים למזונות. אתה והיה אורחו של פלוני, וחברך יהיה אורחו של אלמוני".
שב העני לחברו ואמר לו: "אחר התפלה יפרידו בינינו, כל אחד יסעד במקום אחר. אבל לאחר האכל נשוב ונעוד פה".

רעב היה הגוי עד מאד וצפה בקצר רוח לסעודה הדשנה. הוא נזכר בכל אותם מאכלים שספר לו עליהם היהודי, אולם לדאבון לבו ראה שאין מגישים ממני הדגים והבשר כלום. בעל הבית אמר כמה פסוקים וכלם גמעו מהיין, ויין מגביר התאבון כידוע. לאחר מכן נטלו ידים והושיטו לו גבעול כרפס פחות מכשעור כזית, טבול במי מלח. והוא רעב... לא די בכך, אלא שהילדים התחילו שואלים שאלות והאב השיב בניחותא ובמאור פנים שאשר כל ילד מוסיף נפך לדבריו, ובטנו של הנכרי... סוף סוף נשאו את הכוס השניה ונגשו לטל ידים. "נטילת ידים זו למה?" שאל בלחש את הילד שישב לצדו.

"לסעודה" - השיבו הילד בלחישת. כמה שמח! הגיע הקץ לענוי, הנה בא הפצוי לסבל המתמשך... נטל ידיו ונגבן, בעל הבית בצע את המצות המשנות ושגר לכל אחד כזית. תוך כדי לעיסה שאל את עצמו מה זאת ומיד נחם את עצמו: "לא נורא, כנראה שאינם רוצים להתפטם מפת זו ולהשביע את רעבונם".

והנה מגישים מין מאכל שלא ראה מימיו - היתה זו חזרת לשם מרור (חריין חריף ביותר), ובנפשו דמה שבודאי זהו המאכל החשוב ביותר לסעודת היום. הכניס מנה הגונה לפיו ונכותה לשונו כאלו הכניס אש לפיו. מעיו התהפכו בקרבו. נשמתו נעתקה ועיניו מלאו דמעות. כבר לא יכל להתאפק והוא צרח: "התבישו לכם! ככה אתם מענים אצלכם אורחים?"

הוא ברח מהמקום ורץ לבית הכנסת החשוך לחכות לחברו. רעב, צמא וקופא מקר נח הגוי על ספסל בית

המדרש. עברו עוד כמה שעות עד שנפתחה הדלת והיהודי נכנס בפנים שמחות, שבע מהאכילה והשתיה הוא פנה אל רעהו הגוי ושאל: "איך היה ה'סדר?"
ספר לו הגוי בכעס את כל מה שקרה עמו. אמר לו היהודי: "הוי, גוי שוטה! אלו היית מחכה עוד מעט, היית אוכל מכל טוב כמוני".

נרצה

מדוע אומרים "אחד מי יודע"?

תשובה: פרש בספר "עטרת ישועה" פיוט זה ומקשה: באיזו זכות זכו עם ישראל לאותה גאלה באותות ובמופתים ובזרוע נטויה, הרי היו משקעים במ"ט שערי טמאה?
ולכן אסף איש טהור, מחבר הפיוט הזה, ומנה זכיותיהם של ישראל, שעל ידם זכו להגאל ממצרים, וסדן זאת בדרך של שאלה ותשובה.
וכמו סדר ההגדה, שמצות ספור יציאת מצרים בלילה הזה היא בדרך שאלה ותשובה, כך רצה לסיים פיוט בדרך שאלה ותשובה, למען יחקק בזכרוננו של אדם, ושואל: "אחד מי יודע?" - דהינו, מי יודע איזו זכות זכתה שבגללה זכו עם ישראל לגאלה? אחר כך שואל: "שנים מי יודע?" - דהינו, מי יודע עוד איזו זכות שבגללה זכו ישראל להגאל ממצרים?

עם ישראל זכו להגאל ממצרים הואיל וצברו לעצמם זכיות. פזמון זה הוא אסף נקודות הזכות של עם ישראל. אחד - אמונה באחדות אלקינו; שנים - לוחות הברית. וכן מתפרש על דרך זה כל הפיוט.

ביאור נוסף: האדמו"ר מקלויזנבורג מבאר, שפיוט "חד גדיא" מלמדנו שאף על פי שבני ישראל עברו את כל הייסורים - שונא, כלבא, חוטא וכו' מכל זה נותר רק יהודי אחד שמדקדק במצות. הגיע מלאך המות והרג אותו, ועם ישראל נשאר, לכאורה, ללא תקוה, לעני ובודד במערכה. כל זה בא לעורר אותנו וללמדנו שאין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים, ולהאמין שהקב"ה ישחט את מלאך המות, ויגאלנו במהרה בימינו אמן.

הפיוט אחד מי יודע

פיוט "אחד מי יודע" זה נכתב בדרך של שאלה ותשובה ומפרט 13 סבות ליציאתנו ממצרים. זו גם הגימטריא של המלה "אחד". בכך אנו מצהירים שהקדוש ברוך הוא הוא אחד ויחיד.

מחבר הפיוט אסף את מאמרי חז"ל על גאלתן של ישראל והזכיות של עם ישראל לגאלה:

א. מי יודע זכות אחת, שבזכותה נגאלו? והתשובה: "אחד אלקינו שבשמים ובארץ" - בזכות האמונה שה' אלוהינו בא-ל יחיד ומיוחד.

ב. מי יודע זכות שניה? שני לוחות הברית. משה רבנו שאל את הקדוש ברוך הוא: "מה זכו ישראל לזאת ממצרים", וה' ענה לו: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים..." , שיקבלו על הר חורב שני לוחות הברית! ובזכות זה יגאלו.

ג. מי יודע זכות שלישית? שלשת האבות - "ויזכר אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב" (שמות ב, כד), ובזכותם נגאלו ממצרים.

ד. מי יודע זכות רביעית? בזכות ארבע האמהות הקדושות.

ה. מי יודע זכות חמישית? בזכות קבלת התורה (חמשה חמשים), נגאלו ממצרים.

ו. מי יודע זכות ששית? ששה סדרי משנה. גטין דף ס: "לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא נטביל דברים שבעל פה", ששה סדרי משנה.

ז. מי יודע זכות שביעית? בזכות השבת נגאלו אבותינו.

ח. מי יודע זכות שמינית? מילה! בני ישראל היו ערמים מהמצות ולא היתה להם זכות להגאל, ונתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות, אחת מהן - דם מילה.

ט. מי יודע זכות תשיעית? תשעה ירחי לדה, שהיו ישראל ממשיכים את שושלת הדורות למרות כל הצרות ולא נרתעו גם נכח גזרת פרעה "כל הבן הילוד היארה תשליכהו", בזכות זה נגאלו ממצרים.

י. מי יודע זכות עשירית? בזכות עשרת הדברות, שקבלו מהר סיני, נגאלו אבותינו.

יא. מי יודע זכות אחת-עשרה? אחד-עשר כוכביא, אחד-עשר השבטים, שבחלומו של יוסף נמשלו לכוכבים, שלא שנו את שמם.

יב. מי יודע זכות שתים-עשרה? שנים-עשר שבטיא, גדורים היו ישראל בעריות, ולא התבוללו בין המצרים.

יג. מי יודע זכות שלש-עשרה ? שלשה-עשר מדיא. לאחר שפרט המחבר את הזכויות ליציאת בני ישראל מארץ מצרים, הוא מסכם את הפזמון בזכות העם לגאלה העתידה, והיא בזכות שלש-עשרה מדות.

שלושה מי יודע

"חכם כולל" - שליח חכמי ארץ ישראל לאסף כספים לטובת הישוב היהודי בארץ הקדש, הגיע לעיר. קבל את פניו בכבוד גדול, והכל נאספו לשמע את דרשתו. אחר הלך אחד מנכבדי העדה ללוותו אל בתי בני המלכה, להתרימים ולברכם.

הלכו השנים ברחוב היהודים ופקדו דירה אחר דירה. וישראל קדושים, נתבעים ונותנים איש כיכלתו. הגיעו לבית אחד, בית מדות מפאר, ופסחו עליו. התפלא השליח ושאל: "מדוע לא עלינו לבית זה?" ענה המלוה: "חבל על הטרח. בעליו הוא כילי וקמצן, מימיו לא נתן פרוטה לצדקה!" אמר החכם: "עלינו לעשות את שלנו. נעלה ונבקש בדברים היוצאים מן הלב, וחזקה שיחדרו אל הלב!" משך המלוה בכתפיו ונקש על הדלת. יצא אליהם העשיר.

שאל המלוה: "האם אפשר לשוחח עמך?" ענה: "לשוחח, בכבוד. אבל אם לבקש כסף באתם, חבל על הזמן ועל הטרח". התערב השליח בשיחה ושאל: "מקורות ביתך נכר שעשיר אתה, מדוע לא תרים את תרומתך לעניי ארץ הקדש הנמקים ברעב?"

ענה העשיר עזות: "כספי שלי הוא, בזעת אפי צברתיו, ולא אתנהו למי שלא עמל בו!" "הכסף כספך, וההחלטה החלטתך", ענה החכם ופנה לצאת. בעמדו תחת הפתח, הניח ידו על המזוזה. נשא עיניו למרום וקרא בקול: "רבונו של עולם! יהי רצון שעשיר זה יהיה השלישי!" אמר, והלך לדרכו.

סגר העשיר אחריהם את הדלת ותמה: למה התכוון בדבריו? פנה לעסקיו, והרהר בדברים. שב לביתו, ופטרד בהם. על משכבו בלילה הגה במלים המוזרות ותמה לפשרן. מה פרוש המשאלה: "שעשיר זה יהיה השלישי?" החידה הסתומה לא נתנה לו מנוח. למחרת, הלך לחפש את השליח מארץ ישראל. מצאו ושאלו: "למה התכוונת בדברך שאהיה השלישי?"

אמר לו החכם: "כבדתי את רצונך, שכסף שיגעת עליו - לא תתנו לאחר חנם. הכיצד תתבע ממני למסר לך חנם מחכמתי, שיגעתי עליה לא פחות משיגעת אתה על רכושך?" הבין הקמצן וכבד את הגישה. "אשלם לך על הידיעה!" אמר.

"מסכם", אמר החכם, ונקב סכום כפול ומכפל משקבע לאמידים אחרים. השליש העשיר את הסכום, והחכם פתח ואמר: "ידע לך, שהיה פעם עשיר מפלג, שכגדל עשרו כן קמצנותו. אף לצרכי מחיתו קמץ. לא תקים משפחה - כדי שלא יהיה עליו לפרנסה. עמל בפרך כל ימיו וצבר את כספו כעכבר הרובץ על ערמת מצות. כשהגיעה שעתו לילך בדרך כל הארץ, קרא לאנשי חברה קדישא והורה, שיקברו עמו את רכושו - בתויהם ובמותם לא יפרדו!"

רצונו של אדם הוא כבודו: עשו אנשי החברה קדישא כרצונו. לאחר סתימת הגולל, הבהילו המלאך לבית דין של מעלה.

אמרו לו: "עסקת בתורה?"

ענה: "איש מסחר הייתי מעודי".

אמרו: "אם אין אתה מלומדי תורה, הרי ודאי אתה מתומכי תורה ונותני צדקה. אילו דברים טובים עשית בממונך?"

ענה: "מה לי למסר דין וחשבון על כל פרוטה - הבאתי הכל לכאן, ועשו בכסף כרצונכם!"

אמרו: "כאן, אין הכסף מועיל מאומה. כאן סוחרים במצות בלבד!"

מכיון שמצות לא היו לו, שקלו מה יהא בדינו. והחליטו, שבהיות שלפני עדן ועדנים קרה מקרה דומה, וקרה נבלע באדמה עם כל רכושו, יארח לו קמצן זה לחברה, שהרי אף הוא נקבר, כמוהו, עם כל עשרו. אין לתא את שמחתו של קרח, על שנגאל מבדידותו!"

סים החכם ואמר: "אבל קשה לבלות שנים כה רבות בשנים בלבד, וזה מכבר משתוקקים הם לשלישי, שיארח להם לחברה, ויתקים בהם: החוט המשלש לא במהרה ינתק. כשנתקלתי בך, חשבתני לנפשי: מי יודע, אולי קרובה ישועתם לבוא. הם ישמחו עד מאד. אך עתה, משנתת מתרומת ידך, חוששני שקרח וחברו ישארו בבדידותם..."

פלחו הדברים את לבו של הכילי, ונוכח בדרכו השגויה. ומן היום ההוא והלאה היה לראש וראשון בכל ענין שבצדקה.

חד גדיא

ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות אם כל אחד יקדש את עצמו ויכין מקום בפנימיות לבו, שיהיה אוי שהקב"ה יבוא אליו להשרות שכינתו בו, אז ישחט הקב"ה את מלאך המות הוא השטן ויעבירו מן העולם.

מפני מה נקראית הכוס החמישית "כוס של אליהו הנביא"?

לפי שכל הלכה המוטלת בספק, עתיד אליהו הנביא לבררה, ומאחר שבענין כוס חמישית נחלקו רבותי, אם צריך לשתותה (עיין פסחים ק"ח. ובטור סימן תפ"א) לפיכך אנו מוזגים כוס זו ומכנים אותה בשם כוס של אליהו, לומר שאליהו הנביא יתיר את הספק אם חיבים לשתותה או לא.

ח'סל ס'ידור פ'סח – ראשי תיבות פסח, רומז שישתוקק תמיד לחג הק' אפילו אחרי עוברו – כלומר גם חג הפסח נמתין מתי שוב יהיה פסח.

כשנועדו פעם יחד גדולי הדור ושאל לפתע השרף מקאצק: אמרו לי היכן מתגורר הקב"ה? חייכו כולם מ'אינו יודע שד' מלוא כל הארץ כבודו.

הרעים הרבי בקולו ואמר: הקב"ה מתגורר במקום שמניחים לו להכנס!! והכל פסקו מלחיד, כי הבינו ש'ננו שצריך אדם להשתדל להתנהג כראוי, כדי שיזכה שתשרה עליו שכינה.

שיר השירים

כתב הגאון רבי מנחם מנשה זצ"ל:

מצאתי בספר כתיבת-יד מתימנים מעשה ביהודי אחד, בעל מלאכה פשוט, אשר אמנם לא זכה ללמד הרבה, אך עשה לו מנהג, שבכל יום ששי אחר הצהרים היה הולך לטבל במקוה טהרה ולובש בגדי שבת. היה יושב לפנת ביתו ואומר שיר השירים מלה במלה בשמחה רבה ובנגון יפה, והיה מאריך באמירתו כשתי שעות.

במותו, דנהו בבית דין של מעלה כפי מעשיו - לרדת לגיהנם. מסרוהו ביד המלאך למסרו לדומה, הממנה על הגיהנם. כשבאו למסרו, שמעו לפתע זמרה נפלאה של שיר השירים, והיתה המנגינה ערבה כל כך, עד ששבתה נהמת הלהבות של הגיהנם, ואף הממנה נמשך אחר הנגון הנפלא, והמתין עד שיפסק. אבל מרגע לרגע נכרה הנגינה, והקול היה הולך וחזק. ראה הממנה שפסקה להבת הגיהנם, וחמתו בערה בו. הורה למלאך לט' את הנדון ולהחזירו, כי כל זמן שהוא עומד שם, נשמעת זמרת השירים, והגיהנם שובת ממלאכתו.

החזיר הממנה את האיש לפני בית דין של מעלה, ואמר, שאש הגיהנם שובתת בגינו. הורו שיחסך ממנו שלב היסורים, והוא יובא מיד למחצתו בגן העדן. בא הנפטר בליל שבת לרב העיר בחלומו וסח לו כל המעשה כדי לזכות את הרבים שינהגו כמותו.